

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กองผังเมือง, เอกสารเรื่อง รายละเอียดถนนในเขตกรุงเทพมหานคร, ตุลาคม 2524
 การทางพิเศษแห่งประเทศไทย. รายงานประจำปี 2522. กรุงเทพฯ การทางแห่งประเทศไทย,
 2523

การประปานครหลวง. รายงานประจำปี 2523. กรุงเทพฯ การประปานครหลวง 2524.

การไฟฟ้านครหลวง. รายงานประจำปี 2523. กรุงเทพฯ การไฟฟ้านครหลวง 2524

จิระ จิตรกร แนวทางปรับปรุงพื้นที่ที่เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาผังเมือง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์สมัย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 คำนั่งคม. พระนคร
 สำนักพิมพ์ เรื่องศิลป์, 2517

เทอดเกียรติ ศักดิ์คำดวง. ข่าวสำนักผังเมือง
 ฉบับที่ 30 (เมษายน 2517) 72 - 78

นิจ วิทยุธีรพันธ์ "เกาะรัตนโกสินทร์" ข่าวสารสำนักผังเมือง, 33 (ตุลาคม 2520)
 หน้า 33 - 40

ประทีป จันทรเขตต์ "การแก้ปัญหาบริเวณที่ก้ออาศัย บริเวณพาณิชยกรรม และ
อุตสาหกรรม สำหรับนครหลวงกรุงเทพฯ ชนบุรี" ในรายงานการ
สัมมนา เรื่อง ปัญหานครหลวง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 26 - 28
มีนาคม 2515, หน้า 369 - 390.

ประพันธ์ เสวตพันธ์ เศรษฐกิจภูมิภาค กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดวงกมล,
 2520.

"ผังเมืองรวมพร้อมข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งได้ผ่านการพิจารณาเห็นชอบ จาก
 คณะกรรมการผังเมืองแล้ว", ข่าวสารสำนักผังเมือง ฉบับที่ 24
 (เมษายน 2521) 70 - 114.

"พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518" ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ 92
ตอนที่ 22 (13 กุมภาพันธ์ 2518) 8 - 69.

"พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522" ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ 96
ตอนที่ 8 (14 พฤษภาคม 2522) 1 - 53

"พระราชบัญญัติรักษาความสะอาด" พ.ศ.2503.

"พระราชบัญญัติสาธารณสุข" พ.ศ. 2484.

ส. พลายน้อย, เล่าเรื่องบางกอก, กรุงเทพฯ.

สมศักดิ์ เศรษฐนันท์ การศึกษาแนวโน้มการใช้ที่ดินในเขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร,
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาผังเมือง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัน นิมนานเหมินทร์ การวางผังเมืองระบบขยายความเจริญของนครหลวง,
รายงานการสัมมนาปัญหาานครหลวง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 26 - 28
มีนาคม 2515

ภาษาต่างประเทศ

Antony J. Dolman, New Directions in Physical Planning. Bouwcentrum,
Rotterdam (March 1973).

Burns, Wilfred. New Town for OLD: The Technique of Urban Renewal.
London: Leonard Hill, 1953.

Doxiadis, C.A. Urban Renewal and the Future of the Amical City.
Chicago: Public Administration Service, 1966.

E.W. Burgess, The Growth of the City, Chapter 11. in The City, by
R.E. Park, E.W. Burgess and R.D. Mckenzie, Chicago, 1925.

F. Stuart Chapin, Jr., Urban Land Use Planning, 2nd edition (1972).

Gallion, Arther B., and Eisner, Simon. The Urban Pattern: City Planning and Design. 3rd ed. New York: D Van Nostrand Co., 1975

Haig Robert M. "Toward a Understanding of the Metropolis."
Quart. J. Econ. 40 (May 1926) : 421.

Margaret Roberts, The Planning Technigue: A Context official Architecture and Planning. (April 1970).

Willam I. Goodman, Priciples and Practice of Urban Planning, (1968).

ภาคผนวก ก

การวิเคราะห์

PSA ย่อมาจาก Potential Surface Analysis เป็นเทคนิคการวิเคราะห์แบบใหม่ที่คิดขึ้นมาเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพแห่งการพัฒนา (Development Potential) ของพื้นที่ ศึกษาหาความเหมาะสมในการพัฒนาเมือง วิธีการปฏิบัติคือ ศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ของพื้นที่เป็นตัวกำหนดการขยายเมืองทางศักยภาพเช่น แนวภูเขา แม่น้ำ หนอง บึง หรือ เขตสงวนต่าง ๆ ฯลฯ สำหรับในการศึกษาการวิเคราะห์ที่ดินเพื่อการวางแผนพัฒนาเขตสัมพันธ์ซึ่งกันและกันได้คิดเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมกับพื้นที่ขนาดเล็ก ด้วยการศึกษายูทิลิตี้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากำหนดเป็นองค์ประกอบในการวิเคราะห์

PSA เป็นวิธีการที่แปรสภาพพื้นที่ซึ่งแสดงออกในรูปภาพหรือแผนที่ ในวิธีการของ Sieve Mapping มาเป็นตัวเลขลงในตารางที่กำหนด ซึ่งอาจกระทำได้ไม่ว่าข้อมูลนั้น ๆ จะเป็นในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม หรือสภาพแวดล้อมโดยการวัดค่า (Measurement) ซึ่งมีอยู่ด้วยการหลายวิธี โดยการตัดแปลงเล็กน้อย ตัวเลขเหล่านี้สามารถนำมาบวก ลบ คูณ หาร ถอดกราฟหรือยกกำลังใดก็ตามหลักคณิตศาสตร์ ถึงแม้ว่าหน่วยที่ใช้วัดจะแตกต่างกันก็ตาม ก็สามารถดำเนินการ โดยวิธีการปรับเป็นฐานเดียวกัน

หลักการเบื้องต้นของ PSA ประกอบด้วย

1. กำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะเป็นตัวกำหนดที่ตั้งของกิจกรรมประเภทต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาของพื้นที่นั้นเช่น สภาพอากาศ สภาพแวดล้อม การรวมกลุ่มกิจกรรมหรือบริเวณที่เฝ้าหามเป็นต้น
2. การวัดค่าขององค์ประกอบเหล่านี้เป็นตัวเลข ในการวัดค่าองค์ประกอบต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับผู้ศึกษาว่าจะวัดค่าออกเป็นกี่ระดับ เช่น ในการวัดค่าของสภาพอากาศของการศึกษานี้ได้แบ่งออกเป็น 5 ระดับคือ

ระดับ 1 สภาพอากาศเลื่อมโทรม ซึ่งหมายถึงศักยภาพในการพัฒนาต่ำ มีแนวโน้มในการรื้อถอนสูงมาก

ระดับ 2 สภาพอาคารค่อนข้างเก่า ซึ่งหมายถึงศักยภาพในการพัฒนาค่อนข้างต่ำมีแนวโน้มในการรื้อถอนสูง

ระดับ 3 สภาพอาคารค่อนข้างใหม่ ซึ่งหมายถึงศักยภาพในการพัฒนาค่อนข้างสูงมีแนวโน้มในการรื้อถอนปานกลาง

ระดับ 4 สภาพอาคารใหม่ ซึ่งหมายถึงศักยภาพในการพัฒนาสูงมีแนวโน้มในการรื้อถอนต่ำ

ระดับ 5 อาคารศาสนสถานหรืออาคารอนุรักษ์ หมายถึงศักยภาพในการพัฒนาสูงไม่มีแนวโน้มในการรื้อถอน

ในการให้ความหมายของตัวเลขระดับต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับผู้ศึกษาว่าจะแทนค่าในความหมายเช่นไร ดีหรือไม่ดี และก่อนที่จะนำตัวเลขมาใส่ในตารางแต่ละของได้ จะต้องนำค่าเหล่านั้นมาปรับฐานให้เท่ากันเสียก่อน โดยใช้สูตรดังนี้

$$P = \frac{P_{ij} - P_{i \min}}{P_{i \max} - P_{i \min}} \times 100$$

P เป็นค่าที่ปรับฐานแล้ว

P_{ij} เป็นค่าตัวเลขในช่องที่จะปรับ

$P_{i \min}$ เป็นค่าตัวเลขที่มีความหมายน้อยที่สุด เป็นค่าที่ถูกกำหนดว่ามีศักยภาพในการพัฒนาต่ำ ซึ่งในตัวอย่างของสภาพอาคารค่าที่มีความหมายน้อยที่สุดที่ให้ค่าในการพัฒนาสูงเท่ากับ 0

$P_{i \max}$ เป็นค่าตัวเลขที่มีความหมายมากที่สุด เป็นค่าที่ถูกกำหนดว่ามีศักยภาพในการพัฒนาสูง ซึ่งในตัวอย่างของสภาพอาคารค่าที่มีความหมายสูงที่สุดที่ให้ค่าในการพัฒนาต่ำมากที่สุดเท่ากับ 4

เมื่อแทนค่าตามสูตร P ผลที่ออกมาคือค่า ซึ่งเป็นค่าที่ถูกปรับฐานเรียบร้อยแล้วสำหรับองค์ประกอบที่เราถึงพื้นที่ (accessibility) ก่อนที่จะนำค่ามาเข้าสู่ตารางบนใดจำเป็นต้องเข้าสู่ตารางล่างก่อนดังนี้

$$A = \frac{E}{d^2}$$

A เป็นค่าการเข้าถึงพื้นที่

E เป็นค่าอะไรก็ได้ อาจเป็นพื้นที่, จำนวนประชากร หรือความยาวถนน ฯลฯ ซึ่งไม่มีหน่วย

d^2 เป็นระยะทางที่จะเดินทางไปที่จุดนั้น จะมีความต้องการที่อยู่อาศัยลดน้อยลงเป็นสองเท่า เมื่อระยะทางอยู่ห่างไปเรื่อยๆ

หลังจากนั้นจะนำค่า A มาเข้าสู่สูตรปรับค่าฐาน ผลที่ออกมาจะได้ค่า

3. หลังจากที่ได้ค่าขององค์ประกอบต่าง ๆ จากการเข้าสู่สูตรดังกล่าว ในข้อ 2 แล้วก็จะแสดงค่าลงบนแผนที่

ตัวเลขที่แสดงบนแผนที่จะมีค่าสูง ๆ ต่ำ ตามที่วัดได้ ทำให้เราทราบว่าบริเวณใดบนพื้นที่มีศักยภาพสูงต่ำเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อทราบระดับศักยภาพตามบริเวณต่าง ๆ แล้วทำให้สามารถดึงความสนใจ และศึกษาในรายละเอียด เพื่อพัฒนาตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างถูกต้อง

จะแสดงศักยภาพแห่งการพัฒนาทุก ๆ บริเวณบนพื้นที่เป็นลำดับ จากต่ำสุดจนถึงสูงสุด

วิธีการคาดคะเนจำนวนประชากรในอนาคต

การคาดคะเนจำนวนประชากรในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ใช้

$$R = n \sqrt{\frac{PE}{P_0}} - 1$$

R เป็น Rate of Population Growth

n เป็นจำนวนปีที่เปลี่ยนแปลง

P_t เป็นจำนวนประชากรปีหลังสุด

P_0 เป็นจำนวนประชากรปีต้น

แทนค่า P ในสูตร

$$P_n = P_t (i + R)^n$$

P_n เป็นจำนวนประชากรในอีก n ปี

P_t เป็นจำนวนประชากรในปีที่ดังสุด

การคิด Day - Time Population

พื้นที่เขตสัมพันธวงศ์เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่มีกิจกรรมทางธุรกิจมากมายหลายชนิดฉะนั้นการคาดการณ์จำนวนประชากรโดยอาศัยหลักวิชาการอย่างเดียวไม่อาจกระทำได้ เนื่องจากไม่สามารถอ้างหลักฐานสนับสนุน จึงต้องใช้วิธีการคาดคะเนจากจำนวนร้านค้าและธุรกิจ แต่ละประเภทว่ามีจำนวนลูกค้าและผู้มาทำงานอยู่ในธุรกิจประเภทนั้น ๆ อย่างไร

จากการสำรวจและสอบถามโดยการส่งตัวอย่างจากธุรกิจแต่ละประเภท โดยสำรวจตัวอย่างกิจกรรม 11 ประเภท เพื่อนำมาประมาณค่าตัวกลางของลูกค้าได้ดังนี้

ประเภทธุรกิจ	จำนวน	ลูกค้าเฉลี่ย	รวม	หมายเหตุ
เวลา 8.00 - 18.00 น				
ร้านค้าปลีก	1,860	5	9,300	
ร้านค้าส่ง	442	3	1,326	
ร้านค้าปลีก - ส่ง	571	5	2,855	
ธนาคารและสถาบันการเงิน	63	120	7,560	
ตลาดสด	4(200)	6	4,800	เฉลี่ยแห่งละ 200 ห้อง
โรงแรม	9(100)	2 70%	1,260	เฉลี่ยแห่งละ 100 ห้อง
โรงน้ำชา	7(100)	3	2,100	เฉลี่ยแห่งละ 100 ห้อง
ห้างสรรพสินค้า	3(2,000)	2	12,000	เฉลี่ยแห่งละ 2,000 ม ²
โรงภาพยนตร์	6	3 200	3,600	คิด 3 รอบเวลากลางวัน
ภัตตาคาร	5(300)	2	3,000	แห่งละ 300 ม ²
		รวม	47,801	คน

ประเภทธุรกิจ	จำนวน	ลูกคาเฉลี่ย	รวม	หมายเหตุ
เวลา 8.00 - 16.00 น.				
โรงเรียนสังกัดกรมอาชีวศึกษา	2	(1000, 200)	1,200	
โรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา	3	(1000, 800, 800)	2,600	
โรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร	4	(800, 500, 500, 120)	1,920	
โรงเรียนเอกชน	4	(3000, 2000, 200, 200)	5,400	
		รวม	11,120	คน

จำนวนคนงานทำงานประจำร้านค้า หรือธุรกิจแต่ละประเภท

ประเภทธุรกิจ	จำนวน	พนักงาน	รวม	หมายเหตุ
ร้านค้าปลีก	1,860	3	5,580	
ร้านค้าส่ง	442	6	2,652	
ร้านค้าปลีก - ส่ง	571	6	3,426	
ธนาคารและสถาบันการเงิน	63	60	3,780	
ตลาดสด	4(200)	1	800	แต่ละ 1 คน
โรงแรม	9	30	270	
โรงงาน	7	50	420	
ห้างสรรพสินค้า	3(2,000)	3	2,000	3ตารางเมตรต่อคน
โรงภาพยนตร์	6	25	150	
ภัตตาคาร	5	20	100	
		รวม	19,178	คน

ข้าราชการและรัฐวิสาหกิจ

4,000 คน

รวมประชากรจากการประเมินจากธุรกิจ 81,299 คน

ประชากรใช้เส้นทางคมนาคมภายในเวลา 8 ชั่วโมงการทำงาน

ระบบคมนาคมทางน้ำ

ก. เรือข้ามฟาก 27,132 คน

ข. เรือควาน 492 คน

รวมประชากรที่ใช้บริการทางน้ำ 27,624 คน

ระบบคมนาคมทางบก

ก. ถนนเยาวราช	3,000 คัน/ช.ม.	=	24,000 คัน/วัน
ข. ถนนเจริญกรุง	2,500 คัน/ช.ม.	=	20,000 คัน/วัน
ค. ถนนราชวงศ์	2,750 คัน/ช.ม.	=	22,000 คัน/วัน
ง. ถนนจักรวรรดิ	3,200 คัน/ช.ม.	=	25,600 คัน/วัน
จำนวนรถยนต์ที่วิ่งผ่านเข้าออกในพื้นที่		=	91,600 คัน/วัน

ประมาณการให้รถยนต์แต่ละคันมีผู้โดยสารพร้อมพนักงานขับรถ = 3 คนจะได้ปริมาณผู้โดยสาร

รถยนต์ = $91,600 \times 3 = 274,800$ คน
 ให้ผู้โดยสาร 15 % ลงมา ใช้กิจกรรมในพื้นที่นี้ = 41,222 คน
 เพราะฉะนั้นประชากรกลางวันในพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์

- ปริมาณคนที่มาใช้ธุรกิจ = 81,299 คน
  - ปริมาณคนที่ใช้บริการทางน้ำ = 27,624 คน
  - ปริมาณคนที่ใช้บริการทางบก = 41,220 คน
- รวมประชากรในพื้นที่กิจกรรม = 150,143 คน

วิธีการคาดคะเนจำนวนประชากรในอนาคต

ใช้สูตร	$\frac{\text{ประชากรในพื้นที่ ปี 2526}}{\text{ประชากรกรุงเทพฯ ปี 2526}}$	=	$\frac{\text{ประชากรในพื้นที่ ปี 2546}}{\text{ประชากรกรุงเทพฯ ปี 2546}}$
	$\frac{150,143}{5,500,000}$	=	$\frac{\text{ประชากรในพื้นที่ ปี 2546}}{7,500,000}$
	$\frac{\text{ประชากรในพื้นที่ ปี 2546}}{7,500,000}$	=	$\frac{150,143 \times 7,500,000}{5,500,000}$
		=	204,740 คน

ภาคผนวก ข

ศาสนสถานที่สำคัญในเขตสัมพันธวงศ์

วัดกันมาตุยาราม

วัดกันมาตุยาราม ตั้งอยู่บนถนนมังกร แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ เป็นวัดราษฎร์ธรรมยุติกนิกาย

นางกลีน ลาคทวาลี มารดาพระครูวรังกา (กัน ลาคทวาลี) เป็นผู้สร้างวัดนี้ เมื่อปลายรัชกาลสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพุทธศักราช 2407 วัดจึงมีนามว่า "กันมาตุยาราม" ซึ่งแปลว่า วัดของมารดานาย กันหรือพระครูวรังกา

สิ่งก่อสร้างในพระอารามที่ได้สร้างขึ้นใหม่ในระยะหลังมี ศาลาการเปรียญ ซึ่งสร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกหลังหนึ่ง เมื่อพุทธศักราช 2493 หอสมุดสร้าง พุทธศักราช 2498 และกุฏิอีกหลายหลัง นอกนั้นเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีมาแต่เดิมที่สำคัญคือ

พระอุโบสถ

ก่ออิฐถือปูนรูปทรงแคบสูงแบบเก่า หลังคามุขลด 2 ชั้น ซอฟ้าใบระกา หางหงส์ ปีกทองประดับกระจก หน้าบันประดับปั้นลายช่อ ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ปีกของประดับลูกแก้วสี ไซราเพดานและไซราจันทน์เท้าเขียนลายทองบนพื้นชาด มีชานลารอบพระอุโบสถ เสาทาลงทรงสี่เหลี่ยม ฐานเสาและชานปูนปั้นอ่อน ชุ่มประตุนาค่างลายเดาศอกพุดตานปีกทอง บานประตุนาค่างประดับมุกลายช่มขวางบึงทศานหลังพระอุโบสถมีชุ่มจระนำเล็ก ๆ ภายในประดิษฐาน พระพุทธรูปปางนาคปรก ชั้นลดจากชานชาลาเป็นชานกว้างปูแผ่นสีเบนต์ใหญ่ ก่อปูนเป็นขอบปลุกตื้นแก้วเรียงรายสองข้างพระอุโบสถสุดปลายยกพื้นเป็นสукเซตพิทสี่มา ใบเสมา 4 หน้าตั้งบนฐานบัวที่มุมและกึ่งกลางขอบลานมีรั้วเหล็กค้ำค้อมอีกชั้นหนึ่ง

ภายในพระอุโบสถ เพดานแบ่ง 5 ช่องเขียนลายควาสีทองบนพื้นสีชาด ชื่อรูปสี่เหลี่ยมปลายสองข้างสีแดงเขียนลายทอง ผนังตอนล่างประดับกระเบื้องเคลือบสีขาว ผนังระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องพุทธประวัติ ผนังตอนบนเหนือกรอบหน้าต่างก่อเป็นชุ่มปูนปั้นทองลายดอกพุดตานภายในประดิษฐานพระพุทธรูป

ปางต่าง ๆ บานหน้าต่างต่าง ๆ บานหน้าต่างเขียนสีแบ่งลายเป็น 4 วงเรียงตามแนว
 ดิ่งเขียนรูปพานผลไม้ พื้นเขียนลายช่อไม้คอกใบผล

พระประธาน พระพุทธรูปหล่อโลหะไหลทองประดิษฐานในบุษบกไม้ฐาน
 สี่เหลี่ยม ลวดลายปิดทองประดับกระจก บริเวณท้องไม้เป็นรูปเทพนมเรียงราย
 ตลอด ตั้งบนชั้นเบญจายอมุมปูกระเบื้องเคลือบ

พระระเบียง

ตั้งอยู่สองข้างพระอุโบสถ หลังคามุงกระเบื้องแบบจีน แต่เสาซุ้ม
 ประยุกต์จากแบบตะวันตกเป็นสามเหลี่ยม แต่งร่องยาวตามแนวโค้ง ซุ้มรูปโค้งกลม
 ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปและพระอริ

พระเจดีย์แบบลังกา

อยู่ด้านหลังพระอุโบสถ สร้างเลียนแบบธัมเมสถูปในประเทศอินเดีย
 เป็นพระเจดีย์กลมองค์ระฆัง 2 ชั้น รูปโอคว่ำ ชั้นล่างมีซุ้มทิศ ภายในบรรจุพระ
 พุทธรูป บัลลังก์เหลี่ยม ขวงปล่องโชนสั้นปลีเป็นแท่งตรง ลูกแก้วกลมใหญ่ ฐาน
 ไฟที่มีราวลูกกรงล้อมรอบ

อนุสาวรีย์คุณแมกลีบ

อยู่เยื้องกับพระเจดีย์ เป็นอาคารชั้นเดียว ทรง 8 เหลี่ยม ยอด
 โคมและมีหอยุบบนโคมอีกชั้นหนึ่ง หลังคาหอนมีเสาสูงประดับลูกแก้วที่ยอดตัวอาคาร
 ก่อเป็นอิฐถือปูน เสาขึ้นตามมุมเหลี่ยมเป็นเสากลมเค็นรองตามแนวโค้ง ฐานบัว
 หัวเสาแบบ Corinthian ประยุกต์ รูปดวยปากบานแต่งลายปูนปั้นรูปใบไม้
 ประตุ 4 กาน ซุ้มโค้งกลม หน้าบันไม้คิคระจกสีเป็นรัศมีพระอาทิตย์ครึ่งดวง

วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร

วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร ตั้งอยู่แขวงจักรวรรดิ เขต
 สัมพันธวงศ์ เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิด วรมหาวิหาร

วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร เป็นวัดโบราณมีมาแต่ครั้งกรุงศรี-
 ออยุธยาเป็นราชธานีเดิมเป็นวัดราษฎร์ ชื่อวัดนางปลี (อาจเป็นชื่อผู้สร้างวัด)
 เปลี่ยนเรียกวัดสามปลีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสันนิษฐานว่า อาจเป็นนาง

สามคนรวมกันสร้างวัด หรือเพราะอยู่ใกล้สามแห่ง จึงเพี้ยนเป็นสามปล้ม และมีคลองสามปล้มผ่านริมวัดนี้ด้วย (คลองสามปล้มแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาตรงปลายสะพานยาวค่านีไต้ซึ่งเป็นทางเข้าวัด ไปออกคลองโคงฉางทางข้างวัดพิทรพินูช ทางหนึ่ง ไปออกคลองมหานาคอีกทางหนึ่ง) ปัจจุบันยังคงเหลือถาวรวัตถุของเดิมคือ วิหารเกาคานตะวันออก ภายในประดิษฐานพระปาเลไลยก์

ประมาณพุทธศักราช 2362 เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ ต้นตระกูลสิงหนคร) ครั้งเป็นเพียงนายสิงห์ เพราะถูกถอดออกจากราชการตำแหน่งพระยาเกษมศรีรักษ์ ไต่ถอยแพอันเป็นที่อยู่อาศัยจากหนามาน เจ้าพระยาภิรมย์ภักดี (โต กัลยาณมิตร) ที่เรียกว่า ตึกขาว ผังชนบุรี ข้ามมาอยู่ที่ปลายสะพานยาวปากคลองสามปล้มแล้ว เริ่มบูรณะปฏิสังขรณ์วัดสามปล้มขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม

ในพุทธศักราช 2367 พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาธิบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชากลับไปเข้ารับราชการ และพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาราชสถาวรที่ กับพระราชทานที่บานของเจ้าพระยาบดินทร์ (อิน) ซึ่งขาดผู้สืบตระกูลเป็นบานรกรางวาง เปลามานานไต้เป็นที่อยู่อาศัยของท่าน (ต่อมาเจ้าพระยาบดินทร์ยกบ้านนี้ให้เป็นวัด ชื่อวัดชัยชนะสงคราม เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงการที่ท่านเป็นแม่ทัพไปปราบกบฏเวียงจันทน์และทำสงครามกับญวนไต้ชัยชนะ) เจ้าพระยาบดินทร์เดชาจึงไต่ขอนมเกล้าฯ ถวายวัดนี้เป็นพระอารามหลวงได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร

ในพุทธศักราช 2371 เจ้าพระยาบดินทร์เดชา ไต่พระบางจากนครเวียงจันทน์ เข้านมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาธิบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานให้นำมาไว้ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส ท่านจึงสร้างวิหารขึ้นประดิษฐานพระบาง ตั้งอยู่ทางคานตะวันตกของพระอุโบสถขณะนั้น (พระอุโบสถหลังนี้ปัจจุบันเป็นวิหารตั้งอยู่ระหว่างวิหารพระบางและวิหารเกาคานตะวันออก) ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาธิบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ไต่ทอดพระเนตรเห็นวิหารพระบางสูงกว่าพระอุโบสถ จึงมีกระแสพระราชดำริสั่งให้ เจ้าพระยาบดินทร์เดชา จึงสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่

ทางด้านเหนือของพระอุโบสถเดิม พระอุโบสถเดิมกลายเป็นพระวิหารมาจนปัจจุบัน
 พระพุทธศักราช 2409 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบางกลับไปยังประดิษฐานที่นครหลวงพระบาง
 แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ัญเชิญ "พระนาค" ซึ่งมีพระพุทธรูปลักษณะคล้ายพระบางจากหอ
 พระในพระบรมมหาราชวัง มาประดิษฐานไว้ในวิหารแทนพระบางและยังคงอยู่จน
 บัดนี้

นอกจากนี้เจ้าพระยาบดินทร์เคชายังได้สร้างปูชนียวัตถุสำคัญไว้อีกสิ่ง
 หนึ่ง คือ พระพุทธรูปปางค์ เมื่อประมาณ พุทธศักราช 2371 และได้ขุดสระ
 สร้างหอไตรลงไว้ในสระเยื้องหน้าพระอุโบสถ (บริเวณสระจระเข้ในปัจจุบัน)

การปฏิสังขรณ์และการก่อสร้างถาวรวัตถุและปูชนียวัตถุในวัด ได้
 กระทำต่อมาโดยตลอดมาจนปัจจุบันวัดจักรวรรดิราชาวาส มีสิ่งสำคัญในพระอารามดังนี้

พระอุโบสถ

หลังคาแบบจีน เป็นมุขลด 2 ชั้น ประดับลายปูนปั้นรูปเทพพนม
 4 องค์ ล้อมค่วยลายเครือเถา ตอนล่างแบ่งเป็น 5 ช่อง ประดับลายปูนปั้น
 รูปเทพา วัว สิงห์ พญานาค และไก่ อันเป็นสัญลักษณ์หมายถึงพระพุทธเจ้า
 5 องค์โสภณภิกษุณี ลวดลายลึกลับกระเบื้องลายคราม ไซราพื้นซาดเขียนลายทอง
 ชุมประตุนาต่างประดับลายปูนปั้นฉากดอกพุดตาน ชุมจรณะนำคานหน้าพระอุโบสถ
 ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนหล่อสำริดปางรำพึง ลักษณะถายแบบจากพระพุทธรูป
 สมัยสุโขทัย พระอุโบสถตั้งบนฐานสิงห์มีระเบียงรอบและมุขด้านหลัง เสาทาน
 รอบระเบียง 28 ต้น เสามุขคานหน้าอีก 4 ต้น เสาและหัวเสาทรงสี่เหลี่ยม
 ลูกกรงระเบียงเป็นลายดอกไม้โปร่งในกรอบเป็นช่อง ๆ เคลือบสีเขียว มีบันได
 ขึ้น 4 บันได ที่ข้างมุขหน้าและมุขหลัง

เขตพื้นชสีมา บนพื้นระเบียงคังโยเสมาบนฐานกลับบัวบริเวณมุขและ
 กึ่งกลางคานแต่ละคาน

ภายในพระอุโบสถ ฉนั้ระหว่างของหน้าต่างเขียนภาพจิตรกรรม
 เรื่องทชชาติ เหนือขึ้นไปรูปเทพบุตร เทพธิดา และหมู่พรหมคือเครื่องสักการะ
 ไปเฝ้าพระพุทธองค์ ฉนั้หมู่กลองตรงข้าม พระประธานเขียนรูปเขาไกรลาส
 มีโรสุภราชพาหนะของพระอิศวร และรูปสัตว์ในป่าหิมพานต์เสากภายในพระอุโบสถ
 มีทั้งหมด 10 ต้น เขียนสีลายดอกไม้

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อปิดทองปางมารวิชัย เลียนแบบ
สุโขทัย ผนังบริเวณด้านหลังพระประธาน เขียนรูปหุ่นเรือกวร้ายล้อมด้วย
เทพชุมนุม

พระวิหารมี 3 หลัง

วิหารหลังกลาง เดิมสร้างเป็นพระอุโบสถตั้งกล่าวมาแล้ว ลักษณะ
อาคารหลังคาลด 2 ชั้น ฝาใบระกาทางหงส์ เป็นไม้สลักลายหน้าบันประดับรูป
เทพนม ใข้ราลงพื้นซาคสีเือน จนไม่เห็นเค้าเดิมว่าเขียนลายทองไว้หรือไม่
ประตูหน้าต่างมีซุ้ม 2 ชั้น ประดับซุ้ม ฝา ใบระกาและนาคเป็น หน้าบันประดับ
รูปเทพนมลอยตัวออกมาเหมือนที่หน้าบันมุข หัวเสารูปบัวจกกลดลวดลายทั้งหมด
ปิดทองลงซาคตึกกระจกลี แดอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก มีระเบียงหน้าหลังพระ
วิหาร บนพื้นระเบียงหลังก่อแทนประดิษฐานพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย มีมือข้าง
ทางด้านข้าง มีลักษณะราวตัวธรรมจารึก แต่มีอักษรพม่าปนอักษรสลักคอนชางลบ
เลือน ไม่ทราบประวัติที่มา

ภายในพระวิหาร เพดานไม้ เขียนดาวทองบนพื้นซาค ชื่อเขียน
ลายทอง ผนังเขียนภาพจิตรกรรม ซึ่งตอนล่าง ๆ ลบเลือนมากแล้ว ผนังระหว่าง
ของหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติผนังตอนบนแบ่งเป็น 2 แถว ตามขวาง เขียน
ภาพจำ ภาพพระพุทธเจ้าในเรือนมุนก มีพระสงฆ์ ๑๒ รูป ๒ ข้าง
ริมตั้งฉัตร 5 ชั้น ผนังหมกลองคานหน้าพระประธาน เขียนเรื่องพระมาลัยไป
ไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ผนังด้านหลังพระประธานรูปสุวรรณภูมิ

พระประธานเป็นพระปูนปั้น ปิดทอง ปางมารวิชัย สร้างเลียนแบบ
สุโขทัย ฐานซุกชีปิดทองประดับกระจก บนชั้นเบญจามือศีร์สาวกกระหนาบสองข้าง
คานหน้าพระประธาน คานหลังพระพุทธรูปก่อรูปเรือกวร้าย ลวดลายปิดทอง

วิหารพระนาค ลักษณะสถาปัตยกรรมประยุกต์จากแบบจีนเหมือนพระ
อุโบสถ ตกแต่งหน้าบันด้วยปูนปั้นประดับกระเบื้องลายครามยกพื้นสูง มีบันได
ทางมุขหน้าและมุขหลัง เป็นบันได 2 ด้านทอดขึ้นสู่กึ่งกลางเหมือนเกย ผนังบันได
หน้าประดับด้วยปูนปั้นติดกระเบื้องลายครามรูปแม่พระธรณีเป็นนายณ

พระนาก เป็นพระพุทธรูปยืน ปางห้ามสมุทร

วิหาร เกาหลังตะวันออก หน้าบันประดับลายปูนปั้นรูปดอกไม้ นกยูง คัดกระเบื้องเคลือบสีเข้มประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ มีมุขจรณะนำประดิษฐานพระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ ภายในวิหารประดิษฐานพระปาเลไลย์ เป็นพระพุทธรูปหล่อปิดทอง มีรูปร่างถวายน้ำ ลึงถวายรวงผึ้ง

เขาพระพุทธรายและดำพระพุทธรุไสยาสน์

ตั้งอยู่ทางคานใต้ของวิหาร เกาหลังตะวันออก ก่อเป็นรูปเขามอ กางใหญ่ ตอนบนมีรูปพระพุทธราย ส่วนภายในดำประดิษฐานพระพุทธรุไสยาสน์ และพระสังกัจจายน์

มณฑปพระพุทธรบาท

ตั้งอยู่บนภูเขาจำลองคานหลังสระจรเข้ เป็นมณฑปจตุมุข ยอดปรางค์ ลวดลายที่หน้าบันมุขมุมเสามุข หน้าบันและกรอบประตูหน้าต่างปิดทองประดับกระจก ฉนังประดับปูนปั้นลายหน้าสิงห์ มีชานชาลารอบขอบชานกิ่งศาลาราย 4 ทิศและตรง กิ่งกลางคานเหนือและใต้อีก 2 หลัง มีหีอระฆังกระหนาบสองข้าง ภายในพระ มณฑปประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท และพระพุทธรูปหล่อปิดทองปางปาเลไลย์

พระพุทธรปรางค์

สร้างในสมัยพระพุทธาจารย์ (นา) เป็นเจ้าอาวาส (พุทธศักราช 2443 - 2457 ตั้งอยู่คานเหนือของมณฑปพระพุทธรบาท สูงจากพื้นดินถึงยอดคนกสูง 43.45 เมตร มีฐานทักษิณ 2 ชั้น คานเหนือ คานใต้ และคานตะวันออก ยาว 21.60 เมตร คานใตยยาว 22.00 เมตร มีระเบียงคครอบฐานทักษิณ ยกเวนครานใต้ทั้ง 2 ชั้น พระระเบียงชั้นสองส่วนที่อยู่ตรงกับมุขหลังคานเป็นรูป เกงจีน ราวลูกกรงระเบียงที่ฐานทักษิณ ชั้นสองทางคานใต้หล่อปูนเคลือบสี เขียวลายแก้วจึงดวงแบบจีน ฐานพระปรางค์เป็นฐานสิงห์ครภษาตีประกอด้วย มุขทิศประดิษฐานพระพุทธรูปยืน กลีบชุนประดับหินอ่อน นกศูลย์ฉัตรอยู่ยอดอีกชั้น หนึ่ง

ศาลเจ้าพระยาบดินทร์เคชา

ตั้งอยู่คาบที่ค้ำไคของพระพุทธรูปรางค์เป็นศาลตรีมุข หน้าบันสลักรูป
สิงห์และ "2494" ซึ่งเป็นปีที่สร้างศาล ภายในประดิษฐานรูปหล่อของเจ้าพระยา
บดินทร์เคชา (สิงห์ สิงห์เสปี) แม่ทัพใหญ่ในรัชกาลที่ 3 ผู้สถาปนาวัดนี้

วัดชัยชนะสงคราม

วัดชัยชนะสงคราม ตั้งอยู่ถนนจักรวรรดิตรงข้ามกับเวียงนครเกษม
แขวงสี่พันฉวงค์ เขตสี่พันฉวงค์

วัดชัยชนะสงครามนี้ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดศึก" ตามสิ่งก่อสร้างภายในวัดแต่แรกสร้าง ซึ่งล้วนก่ออิฐถือปูนเป็นตึกทั้งสิ้น เป็นพระอาราม
หลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เป็นวัดมหานิกาย

เจ้าพระยาบดินทร์เคชา (สิงห์ ทัพสุดสิงห์เสปี) สมุหนายกและ
แม่ทัพใหญ่ในรัชกาลที่ 3 สร้างวัดนี้เมื่อกลับจากรบชนะเวียดนามและกัมพูชา ได้
มีสิทธิ์ขายที่ดินและบ้านของท่านถวายเป็นวัด (ที่บ้านนี้เดิมเป็นของเจ้าพระยา
ยมราช (อิน) ทอมารกร่างเพราะไม่มีผู้สืบตระกูล พระบาทสมเด็จพระรามา
ธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานให้เจ้า
พระยาบดินทร์เคชา ครั้งเป็นพระยาราชสุภาวดี เมื่อพุทธศักราช 2367 ตั้ง
ชื่อว่า "วัดชัยชนะสงคราม" และใคก่อสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการ
เปรียญ กุฏิสงฆ์ เพิ่มขึ้นอีก ด้วยเหตุที่เรือนของท่านกลไฟเป็นตึกทั้งหมด อัน
เป็นสถาปัตยกรรมที่ยังไม่แพร่หลายในสมัยนั้น ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า "วัดศึก"
ติดปากสืบมาจนทุกวันนี้

ปัจจุบัน ปุชนิยมวัดุดสถานในวัดชัยชนะสงครามส่วนมากเป็นของสร้าง
ใหม่ ของเดิมอันเป็นสิ่งสำคัญในพระอาราม มีดังนี้

หอพระไตรปิฎก

ตั้งอยู่คานขวาพระอุโบสถ มีดบนภายในวัดคั่นกลางหลวงพ่อดิม
เจ้าอาวาสองค์หนึ่งของวัดนี้ได้สร้างศาลาการเปรียญขึ้น และปฏิสังขรณ์ใหม่
ในพุทธศักราช 2512 เป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างก่อคอนกรีตเป็นห้อง ชั้นที่
สองเป็นของเก่าทรงสอบขึ้น ติดขอฟ้า ใบระกา ทางหงส์ปิดทอง ประดับ

กระจกหน้ามีรูปพระอินทร์ทรงช้าง 3 เศียร พื้นลายดอกพุดตาน กรอบลายรูป
เทวดายืนพนมมือภายในซุ้มเรือนแก้วลวดลายทั้งหมดปิดทองประดับกระจก ฝาไม้
เขียนลายรดน้ำรูปหน้าสิงห์ ซุ้มประตูหน้าต่าง ลวดลายหน้าบันลงรักปิดทอง หัว
เสาบัวจงกลเสาเหลี่ยมประดับกระจก มานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำซึ่งจะ
เลื่อนไปมาก มีระเบียงรอบยกเว้นคานหลัง เสากระเบียงเป็นเสาไม้กลึงกลม
เขียนลายทองรูปหน้าหงส์เช่นกัน

ภายในหอพระไตรปิฎกประดิษฐานรูปหล่ออยุธยา คือ หลวงพ่อฉิม
และโยมบิดามารดาของท่าน

พระปรารักษ์และพระเจดีย์เก่า

คานหลังวัด หลังคักถาวรมั่นคงนจักรวรรคี่มีพระปรารักษ์องค์ใหญ่
ฐานกว้าง 10 เมตร สูง 20 เมตร เป็นช่องเกา รูปทรงโปร่งงาม ฐานสิงห์
ปูนปั้นที่หน้าบันเหนือองค์ครุฑลวดลายละเอียดงดงาม เหนือขึ้นไปตั้งรูปจำลอง
ปรารักษ์องค์เล็ก ๆ ใต้ซุ้มกลีบซุ้มประดับรูปประติมากรรมครุฑแบกคานหลังพระปรารักษ์
เป็นพระเจดีย์ทรงกลม 3 องค์ มีขนาดย่อมกว่าพระปรารักษ์อยู่ในสภาพชำรุด
ทรุดโทรม

วัดมพิตรพิมุขารวิหาร

วัดมพิตรพิมุขารวิหาร มีฐานะเป็นพระอารามหลวง ชั้นโท ชนิด
วรวิหาร ตั้งอยู่ปากคลองโองอ่าง ฝั่งใต้ ในท้องที่แขวงจักรวรรคี่ เขตสมัย
พื้นวังศ

วัดมพิตรพิมุขารวัดโบราณก่อนสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมมีฐานะ
เป็นวัดราษฎร์ เรียกว่า "วัดคีนเลน" หรือ "วัดเชิงเลน" ในรัชกาลที่ 1
สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษเทเวศน์ กรมพระราชวังบวร
สถานพิมุข ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม สันนิษฐานว่าพร้อมกับการขุดคลอง
รอบกรุงหรือคลองโองอ่าง ในพุทธศักราช 2326 เมื่อสำเร็จแล้วได้มีงานฉลอง
ในพุทธศักราช 2328 พร้อมกับการสมโภชพระนคร ได้รับพระราชทานนามใหม่
เป็นเกียรติแก่ผู้สถาปนาว่า "วัดมพิตรพิมุข" ซึ่งหมายถึงวัดของกรมพระราชวังหลัง

ในอดีต วัดมพิตรพิมุขเคยเป็นสถานที่พระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา ในรัชกาลที่ 1 ตั้ง

ปรากฏในจดหมายเทศความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี แต่เรียกเพี้ยนเป็น "วัดมงคลพิมุข" และบริเวณริมคลองโองอ่างหลังวัดเป็นตลาดขนถ่ายสินค้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง มีเรือขนถ่ายสินค้าคับคั่งอยู่เสมอ เรียกว่า "ตลาดเจียงเลน" สุนทรภู่ได้พรรณาดังสภาพของตลาดเจียงเลนนี้ไว้ในนิราศสุพรรณ ซึ่งประพันธ์ขึ้นเมื่อพุทธศักราช 2384 ว่า

"เจียงเลนเป็นตลาดสร้าง	หลักเรือ
โองอ่างบางอิฐเกลือ	เกลือกลม
หลักสองของเล็กเกลือ	ลำบาก
ออกแม่น้ำย่ำลุย	ตีสองสองขามา"

สิ่งสำเภาในพระอาราม

พระอุโบสถ

เป็นอาคารทรงไทยยกพื้นสูง ก่ออิฐถือปูนมีระเบียงคันทันคันทวยและนี้เสาด้านรองรับชายคาหลังคาลาด 2 ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบ ทิศซอกฟ้าโบระกาหงส์ พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหุ้มประตูหน้าต่างเป็นซุ้มเรือนแก้ว ปูนปั้นประดับลายเบญจนาศ ปัดทองประดับกระจก ฉนังคานนอกพระอุโบสถระหว่างประตูหน้าต่างภาพจิตรกรรมรูปพระพุทธรูป ฉนังภายในเขียนลายประแจจีนบนพื้นเหลืองทอง และลายออกไม้ววม ตามฉนังคานข้างมีภาพเขียนสีกรอบแขวนประดับไว้เป็นระยะ อาจแบ่งได้เป็น 2 พวก คือภายในกรอบรูปไข่เป็นภาพภิกษุพิจารณากรรมฐานค่อนหาอภัสสาชก ฉนังนฐานวาวาคในรัชกาลที่ 3 ส่วนภาพพุทธประวัติในกรอบสี่เหลี่ยมนั้นคงวาดในรัชกาลที่ 5 ลงมา พระพุทธรูปประธานของพระอุโบสถประดิษฐานอยู่เหนือฐานชุกชีใหญ่ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยลงรักปิดทอง มีรูปปลั๊กสาวกนั่งคุกเข่าพนมมืออยู่ทางคานหน้า เบื้องขวาและซ้าย

พระเจดีย์ใหญ่

ตั้งอยู่คานหลังพระอุโบสถ เป็นพระเจดีย์ก่ออิฐถือปูนทรงกลม ตั้งอยู่บนฐานทักษิณซึ่งมีกำแพงเตี้ย ๆ ล้อมรอบ มีบันไดลงสู่ลานพระอุโบสถ กล่าวกันว่า มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ภายใน

พระวิหาร

ที่ตั้งวางอยู่คานหน้าพระอุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงไทย มี
ยกพื้นสูง 2 ชั้น หลังคาลด 2 ชั้น มุงกระเบื้อง ติดข้อฟ้า ใบระกา ทางหงส์
พระวิหารนี้พระเมียงและเสาด้านรองรับชายคา โดยรอบเช่นเดียวกับพระอุโบสถ
ชุมประศุหน้าคาง เป็นปูนปั้นทรงเรือนแก้วประดับด้วยลวดลายดอกพุดตานเหมือนพระ
อุโบสถ ฝาผนังภายในทาศวยสีฝุ่นสีแดง เขียนลายดอกไม้ร่วง

ภายในพระวิหาร มีพระพุทธรูปขนาดย่อมประดิษฐานอยู่สองข้างทาง
เดินคานละ 3 องค์และมีพระพุทธรูปศิลาปางสมาธิ ศิลปสมัยทวารวดี ประดิษฐาน
อยู่ด้วยอีกองค์หนึ่ง

กุฎิเก่งจีน

ปัจจุบันเรียกว่า "คณะจีน" ด้วยมีต้นจันทน์ขึ้นอยู่กลางหมู่กุฎิ กุฎิ
กลุ่มนี้เป็นของเดิมมีลักษณะเป็นแบบจีนสันนิษฐานว่าสร้างในรัชกาลที่ 3 กล่าวกันว่า
พระยาโชฎิกกราชเศรษฐีสร้างถวาย

ที่วิหารเล็กในกุฎิเก่งนี้ มีพระพุทธรูปสำคัญขององค์หนึ่ง เป็นพระพุท
ธรูปหล่อปางมารวิชัย

กุฎิตำหนัก

มีกุฎิอยู่ในกลุ่ม 4 หลัง รวมทั้งหอไตรด้วย เป็นกุฎิเก่าทรงไทย
ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง เหตุที่เรียกว่า "กุฎิตำหนัก" เนื่องจากเคย
เป็นกุฎิเจ้าอาวาส สมัยหม่อมเจ้าจ้าววรารักษ์ (รอง) เป็นเจ้าอาวาส

วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร

วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด
วรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนทรงวาด ในท้องที่แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์
เป็นที่รู้จักแพร่หลายทั้งในนาม "วัดเกาะ" หรือ "วัดสัมพันธวงศ์" เป็นพระอาราม
ฝ่ายธรรมยุต

วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร เป็นวัดโบราณซึ่งมีมาก่อนสร้างกรุง
รัตนโกสินทร์ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง ประมาณพุทธศักราช 2339 ใน
รัชกาลที่ 1 สมเด็จพระเจ้าหลานยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระโอรส

ใบสมเด็จพระเจ้าฟ้างโฮง เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุภาวดี ทรงพระราชพิธีอาบพระ
ปฏิบัติสังฆกรรมใหม่ทั้งพระอาราม ทางสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร วิหารคต หอระฆัง
และกุฏิสงฆ์ เมื่อเสร็จแล้วได้นอมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง ได้รับพระ
ราชทานนามว่า "วัดเกาะแก้วสังการาม"

ในอดีตวัดสัมพันธวงศ์ มีน้ำล้อมรอบบริเวณและคานหนึ่งจรดแม่น้ำ
เจ้าพระยา มีศาลาท่าน้ำ 3 หลัง เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเป็นพระราชทานผ้า
พระกฐิน เรือพระที่นั่งจะเทียบศาลาหลังกลาง คุ้มเหตุที่มีน้ำล้อมรอบจึงได้ชื่อ
ว่า "วัดเกาะแก้วสังการาม" วัดสัมพันธวงศ์เคยมีอาณาเขตกว้างขวางมาก แต่
เนื่องจากยังไม่มีการจัดทำโฉนดจึงถูกบุกรุกด้วยชาวเรือราษฎรและร้านค้าไปบาง
เมื่อยังไม่ได้ตัดถนนทรงสวัสดิ์มีหมู่กุฏิอยู่ทางคานตะวันออกริมคลองสัมพันธวงศ์ คือ
คลองระหว่างสัมพันธวงศ์และวัดปทุมคงคาซึ่งปัจจุบันถมเป็นถนนและปลูกสร้างเป็น
คึกแถวหมกแล้ว ครั้งทางราชการได้ตัดถนนทรงสวัสดิ์ผ่านกลางวัดทางวัดจึงย้าย
กุฏิมาปลูกรวมกันทางคานตะวันตกของวัด **ทรงสวัสดิ์**

ในรัชกาลที่ 3 โปรดให้บูรณะส่วนที่ชำรุดทั่วไปในเขตพุทธาวาสและ
สังฆาวาส กล่าวกันว่าพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาธิบดินทร์
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะสร้างพระปรางค์ที่วัดนี้ โดยมีพระ
บรมราชโองการให้เจ้าพนักงานนำไม้สูงสักมาเพื่อทำราก ทำเข็ม เป็นอันมาก
แต่แล้วก็ไม่ใคร่สร้างตามพระราชประสงค์

ในรัชกาลที่ 3 เขตสัมพันธวงศ์ หรือวัดเกาะนี้ เคยเป็นแหล่งเผยแพร่
แพร่คริสต์ศาสนิกายโปรเตสแตนต์ ของพวกมิชชันนารีอเมริกัน แห่งแรกในกรุง
รัตนโกสินทร์ พวกมิชชันนารีได้เดินทางมาถึงประเทศไทยในพุทธศักราช 2371
และได้มาเช่าบ้านไม้ 2 ชั้น ซ่างวัด ซึ่งเป็นของนายกลิน บองชายของสมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ (จี่) เปิดคลีนิคขึ้น เรียกว่า "โฮสพิทาลวัดเกาะ" จุด
ประสงค์เพื่อเผยแพร่ศาสนาและแจกยารักษาโรคเป็นเครื่องจูงใจ ต่อมาเกิด
คดีพิพาทระหว่างนายฮันเตอร์ กับพันแวลเลอร์กับพระสงฆ์ในวัดเกาะ ด้วยเรื่อง
ฝรั่งทั้งสองนี้ถือเป็นเจ้าไปยังบกพิราบในวัด เจ้าของบ้านจึงบอกเลิกไม่ให้พวก
มิชชันนารีเช่าบ้านเป็นโฮสพิทาลอีก

ในรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามจาก "วัดเกาะแก้วสังการาม" มาเป็น "วัดสัมพันธวงศาราม" และมีการเปลี่ยนแปลงนิกายภายในวัด คือเดิมพระสงฆ์ในวัดสัมพันธวงศ์เป็นหินยานฝ่ายมหานิกาย ต่อมาพระครูไกรสรวิลาส เจ้าอาวาส ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทำปฏิกรรมแปลงเป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต พระภิกษุผู้ไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงจึงย้ายไปอยู่ที่วัดอื่น ตั้งแต่นั้นมาวัดสัมพันธวงศ์ก็เป็นวัดฝ่ายธรรมยุต

วัดปฐมคงคารามวรวิหาร

วัดปฐมคงคารามวรวิหาร มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และริมนกนทรวาดคลองกบิลถนนสำเพ็ง แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์

วัดปฐมคงคารามวรวิหาร เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างสมัยนั้น เดิมเรียกว่า "วัดสามเพ็ง" ตามชื่อท้องที่ที่ตั้ง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั่วทั้งพระอาราม แล้วทรงอุทิศเป็นพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมชนกาธิราช (สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ทองดี) พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชทานนามวัดใหม่ว่า "วัดปฐมคงคา"

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาธิบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดปฐมคงคามีสภาพชำรุดทรุดโทรมทั่วไป พระยาสวัสดิการี ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตบูรณะ แต่ดำเนินการยังไม่ทันสำเร็จก็ถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อน

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพิศาลสุภผลบูรณะต่อ ขณะที่กำลังดำเนินงานนั้นทรงพระราชดำริว่า เป็นวัดที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างอุทิศถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ทองดี) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรมผู้กำกับกรมช่างศิลป์และช่างสิบหมู่บูรณะเพิ่มเติมอีก และให้ช่างเสริมฐานพระพุทธรูปประ-

ฐานในพระอุโบสถให้สูงขึ้น แปลงพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ทอซุกซ์ ออกมาทำเป็นรูปเทวราชถือพุ่มฉัตรดอกไม้ทองดอกไม้เงิน 2 องค์

สภาพวัดปทุมคงคาในสมัยปัจจุบันกับสมัยก่อนต่างกันมาก สมัยก่อนมีคลอง เขตวัดร่องไปจรคคลองผดุงกรุงเกษม การคมนาคมทางเรือจึงค่อนข้างสะดวกกว่า ทางบก หลังจากเกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในพุทธศักราช 2451 แล้ว ได้มีการตัดถนนทรงวาดผ่านมาทางหน้าพระอุโบสถและต่อมาก็ตัดถนนถริมิตรขึ้นอีกสายหนึ่ง ทำให้การคมนาคมทางบกสะดวกดังปัจจุบันนี้และคลอง เขตวัดก็ขึ้นเห็นหมดความสำคัญลง

สิ่งสำคัญในพระอาราม

พระระเบียง

ล้อมรอบพระอุโบสถ มีประตูเข้าออกด้านละ 1 ประตู ภายในมีพระพุทธรูปประดิษฐานเป็นจำนวน 127 องค์

พระอุโบสถ

เป็นอาคารทรงโรง ก่ออิฐถือปูน หลังคาคลุมกระเบื้องเคลือบสี ติศขอฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑ ภายในพระอุโบสถ มีพระประธานเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย ซึ่งเป็นฝีมือช่างครั้งรัชกาลที่ 4 พระนลาฏฝังเพชร ผนังมีจิตรกรรมทั้ง 4 ด้าน คือหน้าพระประธานเป็นภาพพุทธประวัติ ปางฉงนมาร ด้านหลังเป็นภาพอากาศวิมาร มีพระอาทิตย์ พระจันทร์ กำลังจักรลหระที่หนึ่ง เวชยันต์มหาปราสาทของพระอินทร์และช่างไอยรา พต ผนังด้านข้างตอนล่างเป็นภาพทศชาติ ส่วนตอนบนแบ่งเป็น 3 ชั้น เขียนภาพเทพชุมนุม มีเทวดา อินทร์ พรหม ยักษ์ ทนุท นาค คนธรรพ์ วิทยากร กำลังพนมมือ และมีพิศวาดวิชนีประจำทุกรูป ภาพจิตรกรรมเหล่านี้มีลักษณะใกล้เคียงกับภาพจิตรกรรมในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์มาก ในพุทธศักราช 2505 พระเทพปริยัติ (คำ อภการสีเถร) เจ้าอาวาสขณะนั้นได้จ้างช่างจากกรมศิลปากรเขียนซ่อมภาพจิตรกรรมใหม่ เนื่องจากภาพเดิมส่วนใหญ่ถูกน้ำฝนชะลบเดือนแต่ได้ลายรูปของเดิมเก็บเป็นหลักฐานไว้ด้วย

บานประตูและหน้าต่างของพระอุโบสถเขียนลายรดน้ำทั้งหมด พระเทพปริยัติได้จ้างช่างจากกรมศิลปากรให้เขียนซ่อมใหม่ในคราวเดียวกัน เนื่อง

จากของเดิมลบเลื่อนไปตามกาลเวลา

พระปรารักษ์

มีทั้งหมด 8 องค์ ตั้งอยู่ประจำทิศทั้ง 8 รอบพระอุโบสถ ภายใน
ประดิษฐานโบสถ์และลูกนิมิตเป็นการกำหนดทิศสี่มาพระอุโบสถองค์ละ 1 ลูก
เข้าใจว่าสร้างคราวเดียวกับพระอุโบสถ

พระวิหาร

อยู่ทางทิศของพระอุโบสถ มีลักษณะและขนาดเช่นเดียวกับพระอุโบสถ
หน้าบันเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ
บานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ ซึ่งได้รับการบูรณะเขียนซ่อมใหม่พร้อมกับบาน
ประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ

พระพุทธรูปจำลองในแผ่นดินไม่ปรากฏประวัติการสร้าง สันนิษฐาน
ว่าอายุไม่เกินรัชกาลที่ 4 ประดิษฐานอยู่ด้านหลังพระวิหาร

พระเจดีย์โบราณ

มีทั้งหมด 7 องค์ อยู่ทางด้านหลังพระระเบียงด้านทิศตะวันตก สร้าง
พร้อมกับพระอารามนี้

โพธิ์ลังกา

วัดชุมพลคามมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ 2 ต้น อยู่ทางทิศตะวันตกริมคลองถม
เป็นพันธุ์จากต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ประทับของพระพุทธเจ้าสมเด็จพะพุทธาจารย์ (ศรี)
นำมาจากลังกาครั้งเป็นสมณทูตเดินทางไปเมื่อพุทธศักราช 2395 อีกต้นหนึ่งอยู่
ทางทิศตะวันตกของพระวิหาร ทำพิธีเปิดป้ายวัดวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พุทธศั-
กราช 2482

สิ่งสำคัญในพระอาราม

พระพุทธรูปสุโขทัยโครมิต

เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ปางมารวิชัย หล่อโลหะปิดทอง สูง
3.98 เมตร หน้าตักกว้าง 3.13 เมตร พระพุทธรูปนี้ เดิมมีผู้เอาปูนโบก

หุ้มไว้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ปูนกระเทาะออกเมื่อ วันที่ 25 พฤษภาคม พุทธศักราช 2498 จึงปรากฏเป็นเนื้อทองเหลืองอร่าม นับเป็นพระพุทธรูปที่ สวยงามยิ่งองค์หนึ่งของประเทศไทย และมีอายุไม่น้อยกว่า 700 ปี พระพุทธรูปองค์นี้มีนามในชั้นหลังนี้ว่า "หลวงพ่อดุสิตโยทโยไตรมิตร" ประดิษฐานอยู่ใน วิหารหลวงพ่อดุสิตโยทโยไตรมิตร ซึ่งสร้างเป็นหมู่กุฏิวิหาร 2 ชั้น มีบันไดจาก ภายนอกทอดขึ้นสู่สายชั้นสอง ซึ่งตอนกลางเป็นวิหารที่ประดิษฐานหลวงพ่อดุสิตโยทโยไตรมิตร หลังคาวิหารทรงจตุรมุข หน้าบันประดับลายปูนปั้น มีเรือนที่ล้อมรอบ

พระอุโบสถ

สร้างขึ้นระหว่างพุทธศักราช 2489 - 2492 ออกแบบโดยพระ พรหมพิจิตร ผู้เชี่ยวชาญทางสถาปัตยกรรมไทยของกรมศิลปากร ลักษณะเป็น อาคารจตุรมุข หน้าบัน 2 ชั้น และมีมุขลดคล้ายมุขเด็จอีกชั้นหนึ่ง ศึกษอพ่า ไบระกาทางหงส์ ปูนปั้น หน้าบันประดับปูนปั้นปิดทอง ประดับกระจกรูปเทพ เจ้าทั้งสาม คือพระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม ชุมประตู่หน้าต่าง ประดับปูนปั้นในวงกรอบทองทรงโค้งกลมยอดแหลมภายในมีกรอบไม้ ทาสีแดง ประดิษฐานของทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ กรูกระจงใส บานประตู่หน้าต่างเขียนลายรด น้ำภาพทวารบาล

เขตพัทธสีมา ตั้งใบเสมาที่มุมพระอุโบสถทั้ง 4 มุม

ภายในพระอุโบสถ เพดานทาสีชาดประดับดวงดาวโลหะปิดทอง ประดับกระจก กิ่งกลางหอยโคมระย้า ฉันทาสีนวล ฉันทอนล่างจากระดับใต้ ขอบหน้าต่างลงไปเป็นหินขัดสีเข้ม เขียนลายไทย บานประตู่หน้าต่างทาสีชาด

พระประธานองค์ใหญ่ หล่อโลหะปิดทองปางมารวิชัย เป็นพระ พุทธรูปแบบสุโขทัย แต่พระพักตร์ไม่เรียวกามเท่า ชุกชีฐานสิงห์ปิดทองตอนล่าง ประดับกระจกลายดอกไม้ ตั้งบนฐานเบญจางหินขัดมัน ฉันทข้างหลังพระประธาน ก่อเป็นชุมเรือนแก้ว ลวดลายปิดทองประดับกระจก

พระอุโบสถตั้งบนชานาดายกพื้น ซึ่งล้อมด้วยระเบียงโปร่ง ลุกกรง ประดับปูนปั้นลายไทย เสาทรงสี่เหลี่ยมหัวเม็ด ชุมประตู่หน้าต่างตกแต่งเป็น รูปธรรมจักรในชุมใบเสมา ลวดลายปิดทองประดับกระจกบนชานาด้านหน้า

พระอุโบสถก่อ ค. ส. ลง หินขัดเป็นรูปบุษบกทรงจตุรมุขภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับเหนือฐานชุกชี บุษบกตั้งบนแท่นเบญจฐานสิงห์ บริเวณขอบชานชาลาด้านหลัง กึ่งกลางทอระรังคอนกรีต ชุมศรีมุขประดับลายปูนปั้น หัวเสาและฐานเสาสลักลายกสิปบัวคว่ำบัวหงาย ยอดชุมเป็นเจดีย์กลม ประดับลายประจำยามเป็นระยะรอบฐานและใต้อัฒจันทร์

กรมศิลปากร ได้ประกาศขึ้นทะเบียนวัดไตรมิตรวิทยารามเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 21 วันที่ 31 มีนาคม พุทธศักราช 2499

อาคารและสถานที่สำคัญในเขตสัมพันธวงศ์

อาคารราชนาคานถนนวนานิช 1

(สามเพ็ง หรือ สามเพ็ง)

ถนนวนานิช 1 ตั้งต้นตอจากถนนพหลโยธิน ผ่านสะพานหิน ตัดข้ามถนนจักรวรรดิ ถนนราชวงศ์ ไปออกถนนทรงวาดบริเวณถนนทรงสวัสดิ์มาบรรจบ ตรงไปถนนวัดพุมงคลฯ แล้วยังมีแนวต่อไปถึงตรอกกรมเจ้าท่า เป็นถนนขนาดเล็ก รถเดินไม่คึก

ถนนวนานิช 1 เรียกกันโดยทั่วไปว่า ถนนสามเพ็งหรือสามเพ็ง คำว่า "สามเพ็ง" เป็นชื่อคลองปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชประสงค์ที่สำหรับสถาปนาพระบรมมหาราชวัง บัดนี้ แต่ ณ ที่นั้นมีบ้านพวกจีนอยู่จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พวกจีนย้ายไปอยู่แถวคลองสามเพ็ง ยานนั้นจึงเรียกสามเพ็ง (ปัจจุบันเรียกสั้นเป็นสามเพ็ง) เมื่อสร้างถนนจึงเรียกถนนสามเพ็งด้วย ท้องที่สามเพ็งมีชาวจีนอยู่กันอย่างหนาแน่นพวกพ่อค้าส่งสินค้าต่างประเทศโดยมาก กองติดต่อกันจีนในสามเพ็งให้ช่วยรับสินค้าจำหน่ายส่งต่อไปอีกทอดหนึ่ง การปลูกสร้างอาคารจึงออกคึกคักเยียด เมื่อเกิดอัคคีภัยไฟก็ลุกลามใหญ่โต เพราะหนทางเข้าออกมีน้อย เจ้าพนักงานดับเพลิงทำงานไม่ได้สะดวก จึงปรากฏในรัชกาลที่ 5 เกิดไฟไหม้ใหญ่ในท้องที่สามเพ็งในเวลาใดเรียกกันถึง 3 ครั้ง เมื่อต้นปีพุทธศักราช 2449 หนหนึ่ง ปลายปีหนหนึ่ง และต้นปีพุทธศักราช 2450 อีกหนหนึ่ง

เมื่อไฟไหม้แต่ละครั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนใหม่ที่เพลิงไหม้ ครั้งแรกคือ ถนนสามเพ็ง ตอนตั้งถนนจากถนนราชวงศ์ไปออกตรอกคลองโรงกะทะ ครั้งที่ 2 ตั้งถนนที่ 1 ตัดตรงไปออกสะพานข้ามคลองวัดปทุมคงคา และแยกเข้าวัดสัมพันธวงศ์ออกถนนเยาวราช (ถนนแยกนี้ ในรัชกาลที่ 7 พระราชทานนามว่า ถนนทรงสวัสดิ์) อีกสายหนึ่ง และครั้งที่ 3 ตั้งถนนราชวงศ์ไปออกถนนจักรวรรดิ ถนนทั้งหมดนี้กว้าง 5 วา

อาคารร้านค้าสองข้างถนน ส่วนมากก่อเป็นตึกแถว 2 ชั้น แคบลึก บางแห่งก่อเป็นเรือนไม้โครงตึก ประดับด้วยไม้ฉลุลายตามระเบียบชั้น 2 ของลมและเชิงชายกันแดด บางแห่งก่อเป็นตึกสูงหลายชั้นซึ่งคงจะสร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ตัวอย่าง

อาคารที่ตั้งธนาคารนครหลวงไทย จำกัด สาขาสำเพ็ง ตั้งอยู่ฝั่งขวาของถนนขวงระหวางศาลเจ้าเกาหรือตรอกอิสรานุภาพไปออกถนนโรงกะทะ หน้าบันรูปประตูนาคางประดับลายปูนปั้นอย่างงดงาม เสาอิงและเสาช่มหน้าตาง เป็นเสาแบบ (CORINTHIAN)

อาคารที่ตั้งธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาสำเพ็ง ตั้งอยู่มุมถนนสำเพ็งตัดข้ามถนนมังกรตรงข้ามร้านค้าทองตั้งโต๊ะกัง เป็นตึก 4 ชั้น ฉนวนสลักลวดลายประดับเสานูนแบบ Corinthian ประยุกต์ รูปประตูนาคางประดับลายปูนปั้นประณีตอ่อนช้อย

อาคารร้านค้าตอนถนนถนนสะพานหันปัจจุบันเป็นร้านค้าขายผ้าส่วนมาก นอกนั้นก็มีย่านขายเพชรนิลจินดา ร้านขายอุปกรณ์ประดิษฐ์ดอกไม้ของชำราย ร้านขายอุปกรณ์ตัดเย็บเสื้อผ้า ช่วงกลางถนนเป็นร้านขายส่งผ้า ของใช้เบ็ดเตล็ด เครื่องเขียน ตอนปลาย ๆ ถนนมีร้านพอคาแซกขายเพชรพลอย ร้านค้าเครื่องสมุนไพรจากประเทศจีน เป็นต้น การขนสินค้านิยมใช้รถเข็นจักเป็นการค้าที่มีธุรกิจยืนยงมานานนับร้อยปี

ตึกแถวถนนราชวงศ์

ถนนราชวงศ์ตั้งต้นจากถนนเจริญกรุง ตอนต่อจากถนนสีลมมา ตัดผ่านถนนเขาวราช เรียกดีแยกราชวงศ์ ตรงลงไปแม่น้ำเจ้าพระยาที่ท่าราชวงศ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนสายนี้

เดิมท่าราชวงศ์เป็นท่าเรือสินค้าภายในประเทศ มีเรือบรรทุกคนโดยสารและสินค้าไปจังหวัดคนทบุรี จังหวัดชลบุรี และบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี อาคารร้านค้าสองฟากถนนจึงเป็นร้านขายส่งสินค้าต่างประเทศ มีพ่อค้าทั้งจีน แขกและฝรั่ง ตอนถนนบริเวณใกล้เคียงถนนเขาวราช ซึ่งเป็นย่านสรรพสินค้าชั้นนำในสมัยนั้น จะเป็นร้านขายอาหารในเวลากลางวัน อาหารที่ขึ้นชื่อ เช่น ข้าวต้ม และไอศกรีม ดังมีคำกล่าววว่า "ข้าวต้มราชวงศ์" ผู้อยู่ในวงสังคมชั้นสูงนิยมไปรับประทานกันมาก

ปัจจุบัน ถนนสายนี้เหลืออาคารร้านค้าแบบเก่าไม่มากนัก หากดูเป็นตัวอย่างได้ ดังนี้

ตึกแถวฝั่งขวาของถนนเจริญกรุงมาถึงถนนเขาวราช เป็นตึกแถว 2 ชั้น เฉพาะคูหาหัวมุมซึ่งแต่งเป็นมุขมี 3 ชั้น หน้าบันรูปโค้งกลมตอนกลาง สองข้างลาดลงประดับลายปูนปั้น เป็นอาคารที่ตกแต่งเรียบ ๆ มีเสาอิงและมีบุทช่างรับกันเสาควาย ตลอดความกว้างของกันเสาด

ตึกแถวฝั่งขวาของถนนก่อนถึงถนนวานิช 1 (ลำเพ็ญ) เป็นตึกแถว 2 ชั้น ชูมหน้าตางประดับลายปูนปั้นรูปพวงมาลัย กึ่งกลางรูปหน้าสัตว์

ตึกแถวฝั่งขวาของถนนใกล้ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นอาคาร 2 ชั้น จุดเด่นของอาคารอยู่ที่การแต่งชูมหน้าตางรูปโค้งกลม ภายในชูมเจาะของหน้าตาง 2 ของ หน้าบันหน้าตางแต่งเป็นชูมโค้งแหลมทั้งคู่ ฉันทักตกแต่งควายเสาอิงเชิงชายกันเสาดซึ่งเป็นไม้ฉลุลาย ช่วยเสริมให้อาคาร งดงามอ่อนช้อยขึ้น

ปัจจุบันร้านค้าริมถนนราชวงศ์คงเหลือเพียงระยะตน ๆ ถนนส่วนตอนใกล้หน้าเป็นบริษัทและธนาคารเสียเป็นส่วนมาก

ปัจจุบันถนนเยาวราชยังคงเป็นย่านค้าขายแต่มีได้เป็นย่านสรรพสินค้าชั้นหนึ่งเหมือนในอดีตตอนช่วงกลางถนนตั้งแต่ถนนราชวงศ์ตัดผ่านไปถึงถนนเปล่งนามเป็นย่านคานทอง ถัดจากนั้นเป็นย่านชาชีวาไปจนถึงถนนผดุงควาศักดิ์ผ่าน

ตึกแถวถนนทรงวาด

ถนนทรงวาด อยู่ต่อจากถนนราชวงศ์ตอนใกล้ทหารราชวงศ์เลียบแม่น้ำเจ้าพระยาไปออกถนนเจริญกรุงบริเวณใกล้ตลาดคนอย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น

ถนนทรงวาด เป็นถนนสายสำคัญในอดีต ซึ่งมีการขนส่งทางเรือเป็นสิ่งสำคัญ ตลอดถนนทรงวาด จึงมีขอยตรงสู่ท่าเรือ ซึ่งเป็นท่าเรือกลไฟที่เดินทางไปมาระหว่างจังหวัดชลบุรี บ้านคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานีและพระนคร และเป็นท่าจอดเรือใบบรรทุกสิ่งของขึ้นลง ระหว่างหัวเมืองชายทะเลและพระนคร จึงเป็นย่านขนส่งอาหารทะเล พืชพันธุ์ผักและสมุนไพรอาหารค้าสองข้างถนนมักเป็นบริษัทห้างร้านค้าที่ดำเนินกิจการขายส่งสินค้าจากเรือเหล่านี้ที่เป็นตึกแถวสร้างมาแต่ยุคแรก ๆ เหลือสืบทอดมาถึงปัจจุบันก็มากตัวอย่างเช่น

ตึกแถวฝั่งซ้ายของถนนจากหัวมุมที่เลี้ยวจากถนนเยาวราช เป็นตึก 3 ชั้นงามสง่ามาก หน้าบันโค้งมนมีปีก 2 ข้าง กึ่งกลางแต่งเป็นช่องหน้าต่างซุ้มโค้งแหลม หน้าบันคานสกัดประดับลายปูนปั้นฉนงตอนบนเหนือของหน้าต่างประดับลายปูนปั้นเช่นกัน ซุ้มหน้าต่างมีทั้งซุ้มโค้งแหลม และโค้งกลม หัวเสาประดับรูปแบบ Baroque ตามของลมและลูกกรงระเบียงเป็นไม้ฉลุลายกรอบชเหนือหน้าต่าง ชั้น 3 กรงกระจกลี

ตึกแถวสองฟากถนนกอนถึงถนนทรงสวัสดิ์ เป็นตึกแถวรุ่นเก่า 2 ชั้นทึบ ตกแต่งตามศิลปะซึ่งมีลวดลายประดับอย่างมากมาย หน้าบันคานสกัดประดับลายปูนปั้นเต็มพื้นที่ ฉนงตอนบน ตอนเหนือซุ้มหน้าต่างตกแต่งปูนปั้นเถาไม้ดอกไม้ผลเสาแคงหัวเสาแบบ Corinthian ประยุกต์ ซุ้มหน้าต่างรูปโค้ง ๆ กระจกลีเป็นฉากตามกรอบค้ำวงกลม

ตึกแถวถนนเยาวราช

ถนนเยาวราช ตั้งต้นจากถนนมหาไชยผ่านถนนจักรวรรดิ เรียกสี่แยกวัดตึก ผ่านถนนราชวงศ์ตรงไปบรรจบถนนเจริญกรุงจนถึงวัดไตรมิตรวิทยารามเล็กน้อย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น

ถนนเยาวราช เมื่อแรกสร้างเป็นย่านที่มีชาวจีนอยู่หนาแน่น เคยเป็นย่านสรรพสินค้าชั้นนำร้านค้าต่าง ๆ และร้านอาหาร ล้วนเป็นร้านใหญ่และหรูหรา ตึกสูงที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ขณะนั้นที่เรียกว่าตึก 7 ชั้น และตึก 9 ชั้น ก็อยู่ที่ถนนนี้เช่นกัน ปัจจุบันยังคงเหลือตึกแถวแบบเก่าบางทางตอนต้นถนนเป็นตึก 2 ชั้น คอนกรีต แต่ไม่ได้ตกแต่งลวดลายวิจิตรนัก นอกจากนี้ก็มีปรากฏเป็นจุด ๆ ทางกลางตึกที่ก่อสร้างใหม่ ตัวอย่างเช่น

ตึกทางฝั่งซ้ายของถนน บริเวณมุมถนนทางจักรวรรดิตัดกับถนนราชวงศ์ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของบริษัทไทยแลนด์พานิช จำกัด และโรงเรียนสอนศาสนารามธาตุทางคานหลัง สร้างราวรัชกาลที่ 7 เป็นตึกผสมไม้ 3 ชั้น หน่อหน้าต่างประดับลายปูนปั้นเสาคิงแบบ Corinthian ตามระเบียงกันสาด ของลมประดับไม้ฉลุลาย

ตึก 9 ชั้น ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของถนนจนถึงถนนมังกร สร้างปลายรัชกาลที่ 6 แรกสร้างคงมีไม่ถึง 9 ชั้น การตกแต่งประดับประดามีเฉพาะ 3 ชั้นล่างเท่านั้น ชั้นเหนือขึ้นไปต่อเนื่องไปคานหลัง ความงามเกินทางศิลปกรรมอยู่ที่ลายปูนปั้นผนังชั้น 2 และชั้น 3 เป็นฉายพวงมาลัยและชอกดอกไม้งามวิจิตรยิ่งนัก ประกอบกับเสาประดับทั้งเสากลมและเสาเหลี่ยมประดับลายปูนปั้นเดิมเคยเป็นทางสรรพสินค้า ปัจจุบันคานหลังเป็นโรงแรม คานหน้าเป็นร้านค้า

ตึก 7 ชั้น ตั้งอยู่ฝั่งขวาของถนน ใกล้มุมที่ถนนทรงสวัสดิ์ตัดผ่านเป็นอาคารสร้างสมัยรัชกาลที่ 7 การตกแต่งอาคารลดน้อยลง มุงประโยชน์ใช้สอยมากกว่า เป็นโครงสูงตรงขึ้นไป 7 ชั้น การตกแต่งมีเพียงเสาคิงแบบเรียบ แต่งผนังตอนบนเป็นร่องลึกในแนวคิง และการประดับกระจกที่ผนังอาคารชั้นที่ 7 ถูกเพลิงไหม้เมื่อไม่นานมานี้ แต่ส่วนอื่น ๆ ของอาคารยังอยู่ในสภาพดี อาคาร 7 ชั้น เปิดดำเนินการกิจการโรงแรมมีร้านค้า 2 ข้าง

ปัจจุบันอาคารร้านค้าเหล่านี้อยู่ในสภาพชบเซา เพราะความนิยม
การขนส่งทางบกมีมากกว่าการขนส่งทางเรือ แม้แต่ท่าเรือก็ต้องปิดกิจการไป
หลายท่า

ตึกแถวถนนอนุวงศ์

ถนนอนุวงศ์ตั้งต้นจากถนนจักรวรรดิริมวัดจักรวรรดิราชาวาส ตรง
ไปออกถนนราชวงศ์เป็นถนนเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยาอีกตอนหนึ่ง พระบาทสม
เด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น

ในอดีตถนนอนุวงศ์มีความสำคัญเหมือนถนนทรงวาด เพราะตั้งอยู่
ใกล้ท่าขนส่งสินค้าทางเรือ จึงมีพ่อค้าแขกและจีนตั้งสำนักงานอยู่มาก ตึก
แถวที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมยุโรปยุคหลัง ซึ่งนิยมกัน
มากในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 และตลอดสมัยรัชกาลที่ 6

ตึกแถวแบบเกาหลิมถนนอนุวงศ์มีลักษณะเป็นแบบที่ร้านค้าก่อสร้างขึ้น
เองโดยเฉพาะร้านค้าหนึ่งมีประมาณ 2 - 3 คูหา สูง 2 ชั้น หนาบ้นโค้ง
มนประดับลายปูนปั้น ปีก 2 ข้าง หรือคันทวยเสาคั้งกระดางหล่อ ตกแต่งซุ้ม
หน้าต่างอย่างงดงามเป็นซุ้มโค้งกลมบ้าง โค้งแหลมบ้าง ภายในอาคารกระจก
หรือแดงลายปูนปั้นและจะมีเสาค้ำหน้าต่างและเสาดิ่งเป็นแบบที่ประยุกต์จากเสา
แบบกรีกและโรมัน

ปัจจุบัน ร้านค้าย่านถนนอนุวงศ์เป็นร้านค้าส่งเป็นส่วนมาก

คลองรอบกรุง

คลองรอบกรุงขุดขึ้นในพุทธศักราช 2326 ภายพระบาทสมเด็จพระ
รามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชประ
สงค์จะขยายเขตพระนครให้กว้างขวางขึ้น จึงโปรดให้เกณฑ์ชาวกัมพูชา
10,000 คน เข้ามารุดคลองคูพระนครใหม่ เริ่มต้นตอนเหนือจากตำบล
บางลำภูไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาทางใต้ที่บริเวณใกล้กับวัดเชิงเลน (วัดพิตร
พิมุข) หรือเหนือวัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) โดยขุดเชื่อมคลอง
เก่าคือคลองบางลำภูและคลองโองอานเข้าด้วยกัน ขนาดคลองกว้าง 10 วา

ลึก 5 ศอก ยาว 85 เส้น 13 วา พระราชทานชื่อคลองว่า "คลองรอบกรุง"
แล้วให้สร้างกำแพง ประตูเมือง และป้อมบนกำแพงรายเป็นระยะไปตามแนว
คลองคานในคลองรอบกรุงนี้ทำให้กรุงรัตนโกสินทร์กลายเป็นเมืองที่มีน้ำล้อมรอบ
ลักษณะเหมือนเกาะ ระยะทางคานแม่น้ำจากปากคลองที่บางลำภูถึงปากคลอง
ทางไต่ยาว ๑1 เส้น 16 วา รวมเป็นความยาวรอบพระนคร 177 เส้น 8 วา
นามของคลองคูเมืองกรุงรัตนโกสินทร์นี้ นอกจากเรียกว่า "คลอง
รอบกรุง" ตามที่ใ้พระราชทานแล้ว ยังมีชื่ออื่น ๆ อีกคือ

- คลองบางลำภู เรียกคลองตอนเหนือตามชื่อเดิมตาม
คำแปลที่ตั้ง

- คลองวัดเชิงเลนหรือวัดคีนเลน เรียกคลองตอนใต้
เนื่องจากมีวัดเชิงเลน หรือคีนเลน (วัดบพิตรพิมุข) ตั้งอยู่ที่ปากคลอง

- คลองสะพานหิน เรียกเฉพาะช่วงที่ผ่านสะพานหิน
ในตำบลตามเพ็ง แต่ภายหลังก็เลิกเรียก

- คลองโองอ่าง เรียกคลองตอนใต้ตามชื่อเดิม เนื่อง
จากมีเรือบรรทุกสินค้าขนานานาชนิดมาขาย นับเป็นตลาดที่มีเรือแล่นพลุกพล่านที่สุด
ในอดีต สินค้าที่ขึ้นหนาขึ้นตาที่สุดคือ โอง อ่าง เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งพ่อค้าลอง
เรือมาจากสามโลก จังหวัดปทุมคงคา

ต่อมาคลองรอบกรุงนี้แบ่งระยะเรียกเป็น 2 ตอน คือคลองบางลำ
ภูและคลองโองอ่างปรากฏในหนังสือทั่วไปของทางราชการ และพระราชกฤษฎี
กาให้ใช้พระราชบัญญัติรักษาคลองรัตนโกสินทร์ ศก 121 พุทธศักราช 2484
ได้แสดงเขตกำหนดระยะเรียกชื่อ โดยบัญญัติแนบท้ายพระราชกฤษฎีกาว่า
คลองบางลำภูเริ่มจากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงปากคลองมหานาค คลองโองอ่าง
เริ่มจากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงคลองมหานาค ปากคลองมหานาคจึงเท่ากับเส้น
กำหนดเขต ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี รัฐบาลแห่ง
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช รัชกาล
ปัจจุบัน จึงได้กำหนดเป็นมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พุทธศักราช
2525 ให้ชื่อที่ถูกต้องของคลองนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์สืบไป
ว่า "คลองรอบกรุง"

คลองรอบกรุงในปัจจุบันมีสภาพที่ขึ้นและน้ำเน่าเสียเช่นเดียวกับ
คลองคูเมืองเดิม สองฟากคลองบางตอนมีบ้านเรือนราษฎรอยู่หนาแน่น มีสภาพ
ค่อนข้างทรุดโทรมไม่ถูกสุขอนามัย ทางราชการได้เคยดำเนินการขุดลอกมาแล้ว
แต่สามารถทำให้คงสภาพดีได้เพียงระยะเวลาอันสั้น

คลองคูกรุงเกษม

(คลองคูพระนครชั้นนอก)

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
สมุหพระกลาโหม เป็นแม่กองอำนวยการขุด เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร
บุนนาค) เป็นนายงาน เพื่อขยายเขตพระนครให้กว้างขวางออกไป และเป็น
ปราการป้องกันพระนครชั้นนอกอีกชั้นหนึ่ง เริ่มตอนเหนือคลองที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้า
พระยาบริเวณวัดแก้วแจ่มฟ้าขณะนั้น (เดิมวัดแก้วแจ่มฟ้าอยู่หลังธนาคารฮ่องกง
เซี่ยงไฮ้ เพิ่งย้ายไปตั้งที่ถนนสี่พระยาในรัชกาลที่ 5) กว้าง 10 วา ลึก
6 ศอก ยาว 137 เส้น 10 วา สิ้นค่าจ้างขุดเป็นเงิน 27,500 บาท ขุด
สำเร็จในพุทธศักราช 2395 พระราชทานนามว่า "คลองคูกรุงเกษม" จาก
นั้นได้โปรดฯ ให้สร้างป้อมตามแนวคลองเป็นระยะห่างกันประมาณ 12 เส้น รวม
8 ป้อม (ป้อมเหล่านี้รื้อลงในรัชกาลที่ 5 เมื่อขยายเขตพระนครออกไปอีก)

ต่อมาคลองคูกรุงเกษมได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้า
ที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์บริเวณริมคลองเป็นตลาดสินค้าประเภทต่าง ๆ และ
โรงสีมีเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาจอดอยู่ตามริมคลองเป็นระยะ เช่นปากคลองตอน
เหนือ (บริเวณวัดเทพราชกุญชร) ลงไปถึงสะพานเทพธรรมวังรักษ์ นางเลิ้ง
มีเรือค้าข้าว อัญชัน ปูนขาว และกระเบื้อง จากสะพานเทพธรรมวังรักษ์ลงไปถึง
สี่แยกมหานาคและสะพานเจริญสวัสดิ์มีการค้าขายสินค้าหลายประเภท อาทิ
ข้าว ไม้ เสา ไม้กระดาน และวัสดุที่ทำด้วยปูนซีเมนต์ บริเวณสี่แยกมหา
นาคมีเรือผลไม้มาชุมนุมซื้อขายมาก บริเวณรถไฟและหน้าวัดเทพศิรินทราวาส

เป็นที่พักของไม้เสา ปูนขาว และหิน ซึ่งรถไฟบรรทุกมาจากต่างจังหวัด รอ
การบรรทุกหรือรถยนต์ไปขายยังแหล่งอื่นต่อไปถึงสะพานพิทยเสถียรมีสินค้า
ประเภทโอง กระดาษ ที่ผลิตในประเทศและมาจากประเทศจีน และมีโรงสี โรง
น้ำแข็ง โกดังสินค้าต่าง ๆ ทั้งรายสองฟากคลองไปจรดแม่น้ำเจ้าพระยา
ปัจจุบันริมคลองผดุงกรุงเกษมยังเป็นแหล่งชุมนุมค้าขาย เช่นบริเวณเทเวศน์
และมหานาคเป็นต้น สภาพคลองโดยทั่วไปตื้นเขิน น้ำเน่าเสีย เรือสามารถ
ผ่านได้บางตอนเมื่อน้ำขึ้นเต็มที สองข้างคลองมีคั่นคอนกรีตตลอดแนวคณะรัฐ
มนตรีได้มีมติเมื่อพุทธศักราช 2510 ให้คลองผดุงกรุงเกษมเป็นคลองที่ต้อง
อนุรักษ์ไว้

กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนคลองผดุงกรุงเกษมตลอดแนวคลอง เป็น
โบราณสถานสำคัญของชาติ โดยลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 93
ตอนที่ 68 วันที่ 29 เมษายน พุทธศักราช 2519

ทाराชวงศ์

อยู่สุดถนนราชวงศ์ ปัจจุบันเป็นท่าเรือยนต์ข้ามฟากไปท่าดินแดง
เขตคลองสาน ฝั่งธนบุรี เป็นท่าที่ประชาชนใช้บริการมาก โดยเอกชน
ประมูลจากกรุงเทพมหานครมาดำเนินการ

ทाराชวงศ์นี้ เดิมเป็นท่าขนส่งถ่ายสินค้าลงเรือเล็ก เพื่อนำไป
ส่งขึ้นเรือใหญ่ ซึ่งจอดอยู่กลางแม่น้ำ มีเรือสินค้าและเรือโดยสารไปชลบุรี
จันทร์ และบ้านคอน ออกจากท่านี้ และเดิมมีรถรางแล่นถึงท่า

ทาสวัสดิ์

อยู่สุดถนนทรงสวัสดิ์ เป็นท่าเรือยนต์โดยสารข้ามฟากไปวัดทอง
ธรรมชาติ ฝั่งธนบุรี เป็นท่าไม้ขนาดเล็ก คอนข้างเกา เอกชนซึ่งมีร้านค้า
อยู่ข้าง ๆ ท่าเรือเป็นผู้ดำเนินการมากกว่า 40 ปี ตั้งแต่สมัยใช้เรือแจว โดย
เพียงเสียภาษีให้เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เท่านั้น

ท่าเรือเคียนทะเลน้ำลึก

ท่าเรือเคียนทะเลนี้ ส่วนมากจะอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเลยเขตปากคลองผดุงกรุงเกษมลงไปทางใต้ มีทั้งเรือโดยสารและเรือสินค้าทางทะเล ซึ่งเดินทางติดต่อระหว่างหัวเมืองท่าเรือในประเทศและเรือสินค้าของบริษัทจีนและยุโรป ซึ่งเดินทางติดต่อกับเมืองท่าต่างประเทศ ท่าเรือเหล่านี้จะเรียงรายเป็นลำดับไปจนสุดเขตกรุงรัตนโกสินทร์ออกปากแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนทางฝั่งตะวันตกมักจะเป็นที่ตั้งโกดังสินค้า ทหาราชวงศ์ก็เคยเป็นท่าเรือสินค้าทางทะเลในประเทศ มีเรือสินค้าและเรือโดยสารไปชลบุรี ฉันทบุรี และบ้านดอน อยู่ในบริเวณท่านี้ และสองข้างถนนราชวงศ์ก็มีห้างร้านขายส่งสินค้าของชาวต่างประเทศอยู่มากทั้งจีน แขก ฝรั่งเศส

ท่าเรือเคียนทะเลที่สำคัญในประวัติศาสตร์ครั้งนี้

ท่าจักรวรรดิ

อยู่สุดถนนจักรวรรดิ ปัจจุบันเป็นท่าขนส่งสินค้าลงเรือใหญ่ไปทางภาคใต้ เอกชนดำเนินการตั้งแต่มีเพียงโป๊ะขนาดเล็ก จนก่อสร้างเป็นท่าแข็งแรง บนท่าก่อเป็นตึกชั้นเดียว มีสะพาน

ท่าศาลเจ้าเกา

อยู่สุดซอยศาลเจ้าเกา ถนนทรงวาด เยื้องศาลเจ้าหน้าโรงเรียนแมงอิ่ง ปัจจุบันไม่ได้ใช้การเดิมเป็นท่าเรือของบริษัทยาเรือศาลเจ้าเกา จำกัด บริการส่งสินค้าลงเรือไปภาคใต้ แต่ต้องล้มเลิกกิจการ เพราะความนิยมการขนส่งทางบกมีมากกว่า เนื่องจากสะดวกสบายกว่าและยอมเยากกว่า ส่วนการขนส่งทางเรือนอกจากต้องเสียค่าใช้จ่ายให้กับค่าบริการหลายต่อหลายต่อแล้ว ยังประสบความสำเร็จไม่สะดวกเกี่ยวกับกำหนดเวลาวิ่งของรถบรรทุกและสภาพการจราจรติดขัด เพราะถนนทรงวาดซึ่งเคยเป็นถนนสายสำคัญในการขนส่งสินค้าลงเรือ เป็นถนนที่ผิวจราจรแคบ ตัวท่าเรือก่อด้วยไม้ ยังอยู่ในสภาพแข็งแรงบนท่าก่อเป็นตึกที่ทำการชั้นเดียว

ท้าวติงแยะ

อยู่สุดถนนสายที่ตัดตรงจากวัดสัมพันธวงศ์ตัดผ่านถนนทรงวาด เป็นท่าขนส่งสินค้าลงเรือใหญ่ ล่องออกทะเลสู่ภาคใต้ เป็นท่าเรือขนาดใหญ่ กอด้วยไม้อย่างแข็งแรง รถมบรรทุกสินค้าสามารถเข้าได้ถึงท่าเรือ เอกชนค้า เนินกิจการมาหลายสิบปีแล้ว

การอนุรักษ์ท่าเรือหรือท่าน้ำอาจแบ่งออกได้เป็น 2 กรณีคือ ในกรณีที่ ท่าเรือนั้นมีสิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม การอนุรักษ์ อาจดำเนินการได้เช่นเดียวกับโบราณสถานหรือสถานที่สำคัญอื่น ๆ คือ บูรณะซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างนั้นให้คงสภาพที่ดีوارมั่งคั่งยิ่งขึ้น ตามหลักการบูรณะสถานและประกาศขึ้นทะเบียนสิ่งก่อสร้างนั้นตลอดจนบริเวณใกล้เคียงเป็นโบราณสถาน เพื่อความสะดวกในการดูแลรักษาและป้องกันการทำลายจากบุคคลทั่วไป เช่น ทหาราช วรดิษฐ์ และท้าวสุกรี เป็นต้น อีกกรณีหนึ่งคือท่าน้ำหรือท่าเรือนั้นเป็นท่าเก่า มาในอดีต ถึงปัจจุบันก็ยังคงใช้เป็นท่าเรืออยู่ การอนุรักษ์อาจทำได้โดยเสริมความมั่นคงให้เป็นตามมาตรฐาน รักษาสภาพแวดล้อมให้สะอาดเรียบร้อยและทำ ป้ายชื่อให้เห็นเด่นชัด เพื่อรักษารูปลักษณ์ในอดีตไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สืบไป เช่น ท่าพระจันทร์ ท่าช้างวังหลัง ท่าพระ ท่าโรงโม ท่าเตียน ท่านกยูง ท่าโรงยาง และทหาราชวงศ์ เป็นต้น

แบบสอบถามสำหรับผู้โช้ที่ดินและอาคาร
พื้นที่ เขตสัมพันธวงศ์

1. สถานภาพผู้ตอบคำถาม

- ชาย
- หญิง
- อายุ.....ปี
- โสด
- แต่งงานแล้ว
- อาชีพ (โปรดระบุ).....

2. ลักษณะการครอบครอง

- ท่านเป็นเจ้าของที่ดินและอาคาร
- ท่านเป็นเจ้าของอาคารอย่างเดียว
- เช่า
- เชง
- เช่าช่วง
- อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

3. ท่านโช้ที่ดินและอาคารเพื่อ

- อยู่อาศัย
- ประกอบธุรกิจการค้า (โปรดระบุ).....
- อยู่อาศัยและประกอบธุรกิจการค้า (โปรดระบุ).....
- .....

4. อาคารที่ท่านอยู่อาศัยหรือประกอบธุรกิจการค้ามีอายุประมาณ

- 1 - 10 ปี
- 10 - 20 ปี
- เกิน 20 ปี

5. ถ้าท่านมีที่อยู่อาศัยที่เกี่ยวกับที่ท่านประกอบธุรกิจท่านทำอะไรเป็นพาหนะ
- รถยนต์ส่วนบุคคล ใช้เวลาเดินทาง..... ชั่วโมง..... นาที
  - รถโดยสารประจำทาง ใช้เวลาเดินทาง..... ชั่วโมง..... นาที
  - เดินใช้เวลาเดินทาง..... ชั่วโมง..... นาที
  - อื่น ๆ ใช้เวลาเดินทาง..... ชั่วโมง..... นาที

6. ท่านเลือกเขตสัมพันธ์เชิงธุรกิจเป็นที่อยู่อาศัยและดำเนินธุรกิจเพราะ (ตอบมากกว่าหนึ่ง)

☐ ทำเลการค้า	เป็นที่คุ้นเคยกับคนทั่วไป
☐ คาเซา คาเซงดูก	สัมพันธ์กับธุรกิจอื่น ๆ
☐ ใกล้แหล่งวัตถุดิบ	อื่น ๆ โปรดระบุ.....

7. ที่ศูนย์กลางสาธารณูปโภคและบริการ

☐ ถนน	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂
☐ ซอย	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂
☐ ทางเท้า	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂
☐ ไฟถนน	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂
☐ น้ำประปา	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂
☐ โทรศัพท์	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂
☐ การเก็บขยะ	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂
☐ การระบายน้ำ	ค ₂	พอใช้	ไม่ค ₂

8. สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สนามเด็กเล่น มีหรือไม่

- มี ที่ไหน ระบุ.....
- ไม่มี ไปที่ไหน ระบุ.....

9. ที่ศูนย์กลางเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม

การจราจร	☐ คล่องตัวดี	☐ ติดขัดบางเวลา	☐ ติดขัดมาก
ที่จอดรถ	☐ มีของท่านเอง	☐ จอดเสียเงิน	☐ อาศัยจอด
น้ำเน่า	☐ มีมาก	☐ มีบ้าง	☐ ไม่มี
ฝุ่นละออง	☐ มีมาก	☐ มีบ้าง	☐ ไม่มี
ควัน ไอเสีย	☐ มีมาก	☐ มีบ้าง	☐ ไม่มี
เสียงรบกวน	☐ มีมาก	☐ มีบ้าง	☐ ไม่มี

10. จากทัศนคติเกี่ยวกับสาธารณูปโภคและบริการรวมทั้งสภาพแวดล้อม ท่านคิดว่า
- ควรปรับปรุง
- ไม่ควรปรับปรุง เพราะ.....
11. สภาพทั่วไปของพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ คือ บริเวณจากถนนเจริญกรุงไปจดแม่น้ำเจ้าพระยาท่านมีความเห็นควรจะปรับปรุงหรือไม่
- ควร
- ไม่ควร เพราะ.....
12. แนวโน้มการขยายดินที่อยู่หรือเปลี่ยนทำเลการค้าในช่วง 5 ปี ข้างหน้า
- ยังไม่ขยาย
- มีแนวโน้มจะขยาย เพราะ .....
- ไปที่.....

ผู้สอบถาม.....

วัน.....เดือน.....ปี.....

ประวัติผู้เขียน

นายสุมน โรจนะสิริ เกิดเมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2484 ที่
อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี สำเร็จการศึกษาสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต
จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2509 เข้าศึกษาระดับปริญญาโท
ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ
พ.ศ. 2524 ปัจจุบันรับราชการสังกัดกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย

